

A TÁRSADALMI PARTICIPÁCIÓ MECHANIZMUSAINAK BEMUTATÁSA MAGYARORSZÁGON, KILENC NAGYVÁROS TÉRSÉGÉBEN – EGY EMPIRIKUS KUTATÁS EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN¹

The mechanism of the public participation in nine region in Hungary – the first results of an empirical research

DR. FERENCZ ZOLTÁN

Kulcsszavak:

Magyar nyelvű összefoglaló

A társadalmi részvételre való lehetőség nem mindenki számára adott. A részvételhez képességek, lehetőségek, szabadságok és mindenképp aktív hozzáállás is kell. A cikkben azokat a teljesen friss kutatási eredményeket mutatom be, amelyek a participáció értelmezéseinek, megvalósulásának különbségeit jelenítik meg 9 magyar nagyvárosban és térségében végzett empirikus vizsgálat alapján. A vizsgálat során korábbi elméleti anyagokon túl figyelembe vettük más kutatások során felhalmozott empirikus vizsgálati tapasztalatokat is.

1. A vizsgált probléma főbb kérdéseinek áttekintése

Tanulmányunk célja, hogy a kutatás azon korai szakaszában, amikor az empirikus eredmények már rendelkezésünkre állnak, de még csak az elemző munka elején tartunk, megfogalmazza a társadalmi participáció elemzésének kereteit, felvillantsa azokat a vizsgálati szempontokat és elemzési irányokat, amelyekre a későbbiekben vissza lehet térni. Ennek megvalósítása során először áttekintjük a legfontosabb elméleti, fogalmi támpontokat, amelyek a kutatás előkészítése során kerültek meghatározásra és amelynek segítségével az empirikus vizsgálatban használt kérdőívbe elhelyezett „participációs kérdésblokk” is elkészült.

A TÁMOP projekt által megvalósított kutatás fő célja, a jól-lét alapú társadalmi versenyképességi modell kidolgozása volt. Ennek érdekében már számos háttéranyag is elkészült. A háttéranyagok központi problematikája néhány fogalmi definíció, melyek között is kiemelten szerepel a versenyképesség, illetve a társadalmi versenyképesség, társadalmi jól-lét fogalma, illetve egy külön elemzés foglalkozik a társadalmi részvétel kérdéseivel. Ezek egyértelmű megfogalmazása nélkülözhetetlen az empirikus kutatáshoz, mivel a pontos definíciók nélkül nem világos mit is kell kutatni, milyen dimenziókon, illetve mutatókon keresztül kell eljutni a konkrét kérdésekhez, a kérdéseknek mire kell irányulniuk. (Szirmai 2013)

¹ A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés” című, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

A módszertani segédanyagok között voltak, amelyek az empirikus kutatás megalapozásához, az empirikus felvétel operacionálizálásához, a kérdőív fő irányainak megfogalmazásához járultak hozzá, melyeket a társadalmi participációt vizsgáló kérdésblokk kialakításánál is felhasználtunk.

Egy másik segédanyag célja volt a társadalmi jól-lét nagyváros-térségi kutathatóságának, valamint a jól-léte középpontba helyező Stiglitz-modell lokális léptékű (ugyancsak nagyváros-térségi szintű) alkalmazhatóságának vizsgálata, amelyben számos összefüggésben megjelent a participáció témája. Ez a tanulmány a Stiglitz-modell empirikus alkalmazásának eddigi tapasztalatait is felvázolta, különös tekintettel a modell hazai nagyváros-térségek esetében történő alkalmazhatóságára (Berki 2014)

2. Kapcsolódás a kutatás elméleti keretéhez

2.1 A társadalmi részvétel fogalmi rendszere

A kutatás előkészítése során kialakított definíciók és értelmezési keret felhasználásával operacionálizáltuk a társadalmi részvétel fogalmát. Ennek megfelelően a társadalmi participáció általános megfogalmazásban azon megoldások összességét jelenti, amelyek - közvetett vagy közvetlen módon - lehetőséget biztosít a döntéshozatalban való részvételre.

Ha ezt strukturális folyamatokra kívánjuk értelmezni, akkor a társadalmi tőke négy aspektusát - bizalom (pl.: különböző társadalmi intézmények iránt); társas hálózatok; társadalmi normák és társadalmi aktivitás - vizsgálhatjuk, amelyek elemzésén keresztül képet kaphatunk arról, hogy egy adott társadalmi térben milyen társadalmi-környezeti, gazdasági és egyéb tényező-együttesek hatnak. (Mózer, Temesvári, 2013)

A társadalmi részvétel magába foglalja mindazokat a tevékenységeket, melyeket az egyén a „magánéletén” (háztartási munkákat beleértve) és munkáján kívül végez. Különbséget tehetünk passzív és aktív társadalmi részvétel között. Az előbbihez tartozik a különböző egyesületekben való tagság, illetve szervezetek (pénzügyi) támogatása; utóbbihoz pedig például az önkéntes munka vagy a politikai kampányban való részvétel.

A részvétel alapvetően a képviselő-választásokon és a népszavazásokon túl minden olyan cselekvésre is utal, amely lehetővé teszi az állampolgárok számára, hogy beleszólhassanak a mindennapjaikat érintő ügyekbe, közügyekbe. Ezek a települést, nagyobb területi egységet érintő fejlesztési kérdésekbe történő bevonódást is jelenthetik (fejlesztési programok, stratégiák előkészületeibe, azok véleményezésébe, vagyis a döntés-előkészítésébe és a megvalósítás kivitelezésébe), amelyek kifejezetten hatással vannak az egyén környezetének változására.

A társadalmi részvétel láthatóan tág fogalom, beletartoznak az egyéni és csoportos kezdeményezések, a különböző társadalmi mozgalmak törekvései, a népszavazás, de szélesebb értelmezési keretet alkalmazva a polgári engedetlenségi mozgalmak is. A civil részvétel a társadalmi részvétel egyik legjelentősebb típusa, amely leginkább meghatározott célok, ügyek mentén kerül kialakításra, akár spontán - rövidebb hosszabb ideig, akár folyamatos rendszerben. Ezek eredményeként a közösségi döntésekbe történő bevonódásra számos forma létezik. A társadalmi részvétel kifejezés különféle mechanizmusok megjelölésére szolgál, melyek segítségével egyes személyek vagy csoportok közügyekben kifejezésre juttathatják a véleményüket. A gyakorlatban ez rendkívül sokféle formában jelenhet meg (Pánovics, 2011):

- Képviselőválasztásokon való részvétel;
- Képviselők jelölése, támogatása;
- Helyi népszavazások kezdeményezése és az azokon való részvétel;
- Kampányok, aláírás-gyűjtések szervezése;
- Konferenciák, kerekasztal-beszélgetések, fórumok szervezése, illetve az ezeken való részvétel;

- Részvétel különféle állami, önkormányzati testületek munkájában (szakértőként, meghívottként, megfigyelőként, vagy akár szavazati joggal is rendelkező tagként);
- Demonstrációk, tüntetések, tiltakozó akciók, egyéb figyelemfelkeltő akciók szervezése;
- Lobbitevékenység;
- Együttműködés a média képviselőivel, részvétel televízió- és rádióműsorokban;
- Petíciók, cikkek, sajtóközlemények írása;
- Újságok, szórólapok, hírlevelek és egyéb kiadványok megjelentetése és terjesztése;
- Polgári engedetlenség.

A társadalmi részvétel fogalma szorosan kötődik a részvételi demokrácia koncepciójához. A részvételi demokrácia működése azon az elven alapul, hogy az állami-önkormányzati szereplők mellett a társadalom valamint a gazdaság szereplői is részt vesznek a környezetüket alakító folyamatokban, és teszik ezt önként és teljes jogú félként (Sartori, 1999).

A társadalmi részvétel mellett szóló legfőbb érv, hogy a helyi folyamatokban történő részvétel hozzájárul a helyi társadalmi közösségek szerveződéséhez, az emberek közötti interakciók, kapcsolatok minőségi javulásához, ezáltal a társadalmi, gazdasági folyamatok kiegyensúlyozottabbá válnak, a bizalom pedig erősödni fog. Az emberek megtanulnak ez által közösségekben gondolkodni, javul a problémamegoldó képességük és nem utolsósorban kiegyensúlyozottabbak lesznek (Reisinger, 2009).

A társadalmi részvétel eszközeit és technikáit a szakirodalom két nagy csoportba sorolja (Ploštajner–Mendeš 2005):

- Tradicionális, hagyományos technikák: elsősorban az önkormányzati működéshez kötődnek, illetve ide sorolják a hagyományos politikai részvételi módokat is, mint pl. a helyhatósági választásokat, a népszavazásokat.
- Új, modern technikák: a mai társadalmi, gazdasági komplexitás által megkívánt lehetőségek. Az ebbe a csoportba sorolható technikák a részvételi demokrácia eszközeiként alkalmazhatók.

Ploštajner és Mendeš (2005) a következő tényre hívja fel a figyelmet: sok esetben azért nem jellemző a társadalmi részvétel technikáinak alkalmazása, mert az önkormányzati, állami szereplők *nem tartják az embereket, civil, nonprofit szervezeteket kompetensnek* arra, hogy beleszóljanak a fejlesztési folyamatokba. Valóban igaz, hogy az állampolgárok, civil vagy nonprofit szervezetek nem minden esetben rendelkeznek szakértői szintű gazdasági, műszaki tudással, azonban a helyi közösségeket, a helyi viszonyokat éppen ők ismerik a legjobban.⁶ Egyetértek a szerzőkkel abban, hogy a fejlesztési folyamatokban nemcsak a tudományos tudásra, hanem az állampolgárok, szervezetek ún. tacit tudására is szükség van, amellyel viszont az állami, önkormányzati szereplők nem, vagy csak korlátozottan rendelkeznek.

2.2 Társadalmi participáció a jól-lét vonatkozásában

A társadalmi részvételre való lehetőség nem mindenki számára adottság. A részvételhez több kell ennél, ahogy a későbbiekben láthatjuk képességek, lehetőségek, szabadságok és mindenképp aktív hozzáállás. Az aktív hozzáállás viszont pozitív önértékelésből, magabiztosságból „kirekesztés mentességéből” fakad, így tehát a kör bezárultával visszajutunk a megoldás eredőjéhez, a valamire való szabadságok fontosságához és meglétéhez, Sen olvasatában a pozitív szabadsághoz. (Sen 1992)

A tények szerint azonban sem a gazdasági, sem a társadalmi, sem pedig a környezeti problémákat nem tudták döntő módon enyhíteni, mindenekelőtt a politikai rendszerbeli akadályok és társadalmi ellenérdekeltségek miatt. Kutatások sokasága igazolhatja, hogy a fenntartható fejlődés érvényesülésében jóval kevesebb társadalmi erő érdekelt, mint a „fenntarthatatlan”, környezetet

romboló és társadalmi problémákat okozó, az európai társadalmak csupán kisebb részének viszonyait kielégítő, profitorientált fejlődésben. Hiányoznak a változáshoz szükséges társadalmi erőviszonyok is, a gazdasági, a környezeti és a társadalmi tényezők egyenrangú érvényesülésében elvileg érdekelt különböző szakmacsoportok összefogásai. Az európai civil társadalmi erők sem voltak képesek arra, hogy érdemben átalakítsák, újraszabják a társadalmi gyakorlatot, a fejlesztési politikai döntéseket, hogy erőviszonyaikkal támogassák az elmélet gyakorlati érvényesülését, az innovációt, hogy azzal is kitérjék az európai társadalmak – jóllehet országokként és politikai rendszerekként differenciált módon és mértékben kiszorított társadalmi csoportok – előtt a társadalmi participáció lehetőségeit, a társadalmi integrációt biztosító részvétel kapuit.

Az új megközelítési mód alapján lehetőség lesz arra, hogy olyan társadalom- és térségfejlesztési programok, a kirekesztést megakadályozó lokális stratégiák jöjjenek létre, ahol a fő cél, a társadalmi jól-létre alapozott versenyképességi fejlesztési modellek kialakítása, ahol a lényeg a társadalmi integráció, az inklúzió folyamatainak a megvalósítása, a társadalmi participáció és a társadalmi konfliktus kezelés alapján.

A társadalmi participáción és kohézióon belül különböző rizikófaktorok és sérülékeny társadalmi csoportok kapcsolatának vizsgálatára, az ezzel összefüggő elméleti keret megalkotására, idősoros elemzések elvégzésére, tendenciák „trendek” meghatározására, valamint a hazai helyzetre vonatkozó eredmények nemzetközi adatokkal való összevetésére, összefüggések és következtetések megállapítására kell sort keríteni. (Szirmai 2013)

A Stiglitz-jelentés az életminőség ismertebb összetevői mellett a *biztonságérzet* különböző dimenzióit továbbá a *politikai képviselet, részvétel*, valamint a társadalmi kapcsolatok sűrűségét és minőségét, másképpen a *társadalmi tőke minőségét* is fontosnak tartja. (Szirmai 2013) Ezeket a szempontokat a kutatás teljes kérdőívének összeállításánál is figyelembe vettük. A nemzetközi példákban Inglehart és Catterberg tanulmányát használtuk fel a World Value Survey kutatásaiból, a hazai tapasztalatokból pedig a Reisinger Adriennek a civil szervezetek aktuális helyzetét feltáró tanulmányát használtuk. Ezek alapján először egy bővebb kérdésblokkot fogalmaztunk meg, amely azonban terjedelmi korlátok és az értelmezés specialitásai miatt végül egy redukáltabb, de a probléma mérhetőségére teljes mértékben alkalmas formában került a kérdőívbe.

3. Az empirikus vizsgálat

A kutatás módszere személyes, kérdőíves adatfelvétel volt, melynek során 5022 sikeres interjú készült el. A mintavételi eljárás a mintába bekerült települések mindegyikének egészét tekintve reprezentatív volt nemre és korcsoportra. A településeken belüli, valamint a mintába bekerült települések közötti lakosságárányt tekintve viszont nem aránytartó rétegzett valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. Az adatbázis kialakítása során a 2011-es népszámlálás településsoros adatainak felhasználásával korrigáltuk az eltéréseket, illetve ún. több szempontú súlyozással reprezentatívá tettük az adatbázist kor, nem, iskolai végzettségre nézve a vizsgált térségekre vonatkozóan.

A mintavételi eljárás alapelveit a kutatás 2005-ös hullámával megegyező módon határoztuk meg.

A vizsgálat mintaterülete kilenc magyarországi nagyváros és ezek térségei (Budapest, Debrecen, Győr, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Szeged, Székesfehérvár és ezek szűkebb vonzáskörzete).

A kérdőíves felvétel a felsorolt nagyvárosokban és környékükön történt, összesen 61 településen. Adatfelvétel ideje: 2014.01.09 – 02.17. Az adatfelvételt a TÁRKI munkatársai végezték.

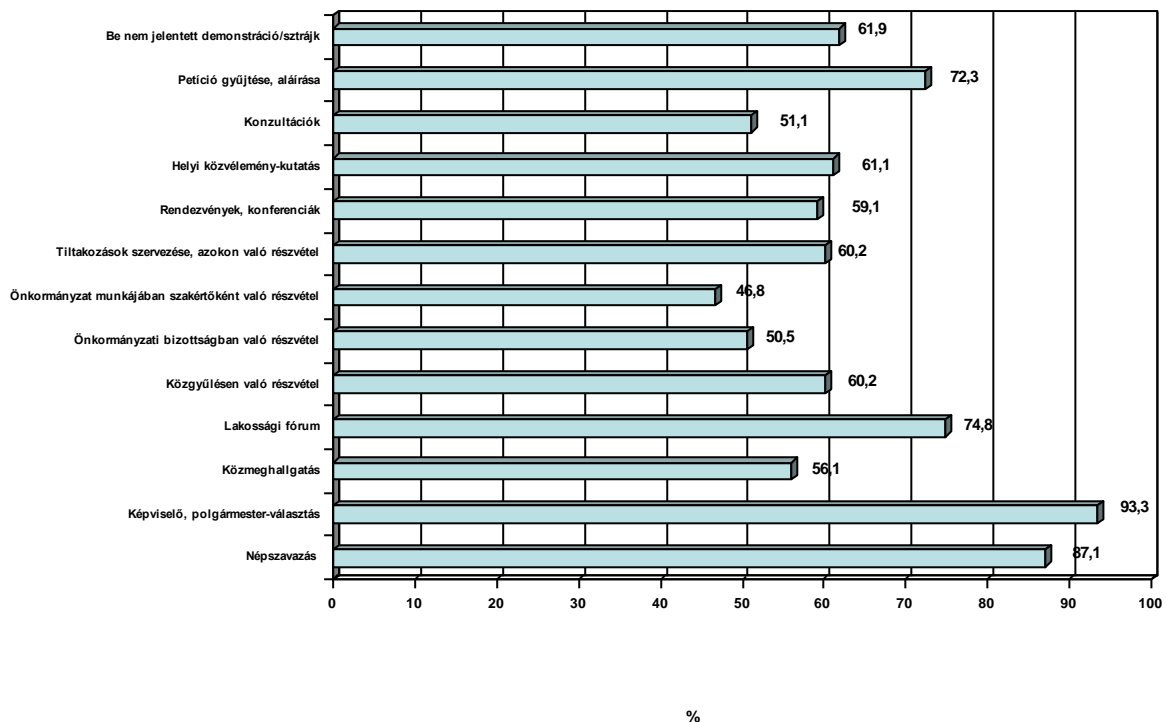
Az elemzés során a válaszok alapmegoszlásainak leíró bemutatásán túlmenően keresztábrák felhasználásával vizsgáltuk az egyes válaszkategóriák és a szocio-demográfiai változók értékei közötti esetleges kapcsolatokat. A kapcsolatok fennállását khí-négyzet próbával és ANOVA modellel teszteltük. Az elemzésekben közölt adatok hibahatára a válaszadók számától és a válaszok szóródásától függően a teljes adatbázison 1 – 2 százalék.

3.1 Az első eredmények

Az elméleti megalapozás során bemutatott keretek megvalósulásának, megvalósíthatóságának vizsgálata során az első megállapításunk az volt, hogy a társadalmi részvétel egyes, lehetséges megvalósulási formáit relatíve nagy arányban ismerik a vizsgált térségekben. (1. ábra)

1. ÁBRA

*Az egyes részvételi formákat ismerők aránya a kilenc várostérségben
(The knowledge of the public participations forms in the 9 regions)*

Forrás: Saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

Az 1. ábra eredményeinek értelmezése alapján elmondhatjuk, hogy a legmagasabb arányban - nem meglepő módon - a népszavazást és a helyi önkormányzati képviselők, illetve a polgármester megválasztásának procedúráját ismerték. Ezekről elmaradó mértékű, de a többségnél lényegesen magasabb arányban volt ismert még két forma, a lakossági fórum és a petíciók, aláírások gyűjtése. Az 50-62 százalékos említési gyakoriság tartományban találtunk tovább 7 részvételi formát. A legkevésbé arról a lehetőségről értesültek a vizsgált településeken élők, hogy szakértőként részt vehetnének az önkormányzatok munkájában.

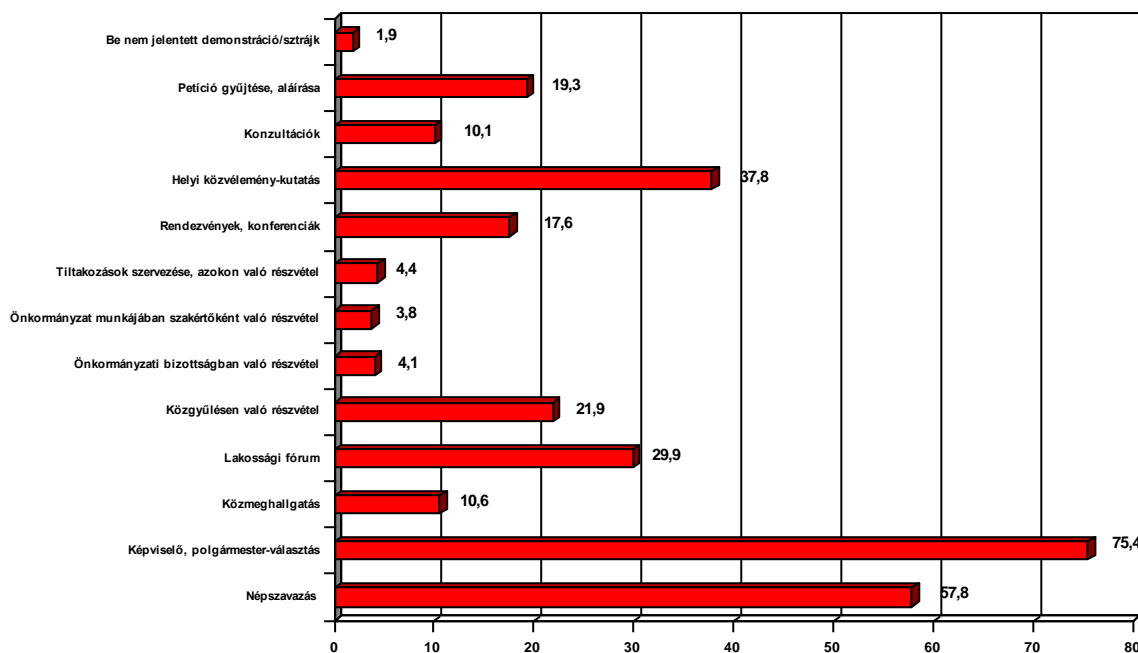
Az egyes részvételi formákat ismerők társadalmi hovatartozását vizsgálva azt láthattuk, hogy a kérdésben leginkább informáltak csoportját a 40-49 évesek, a nők, a szakközépiskolát és az egyetemet végzetek, a 2000 után az adott településre költözők alkotják. A legismertebb technikák esetében (lakossági fórum, közgyűlésen való részvétel, népszavazás, képviselő választás) ezek a demográfiai csoportok kiegészülnek a 60 évesnél idősebbekkel, az 1990 előtt odaköltözőkkel. Más esetekben viszont szűkül a csoportok összetétele, hiszen az önkormányzat munkájában szakértőként való részvételt jellemzően a 30-49 évesek és a diplomások; míg a tiltakozások szervezését a 40-59 évesek

és a szakközépiskolai végzettségük említették. Az egyes részvételi lehetőségek ismeretében a válaszadók lakhelye szerint a következő eltéréseket tapasztaltuk. Szinte minden részvételi formát átlagot meghaladó mértékben ismertek a lakótelepeken; az alacsony státuszú kertvárosi családi házas övezetekben; a villanegyedekben és a lakóparkokban élők. A négy leggyakrabban említett eszköz kivételével a többi részvételi formát az átmeneti övezetekben és a külvárosokban említették kiemelkedő arányban, a tiltakozásokat és a petíciók gyűjtését a fejletlen városkörnyékeken is. A népszavazás, az önkormányzati képviselők és a polgármester választása a városokban (belvárosban és külvárosban is) volt a legismertebb, míg a közmeghallgatás és a lakossági fórum a külvárosokban és a fejletlen város környéki településeken.

Természetesen jogosan merül fel a kérdés, hogy ha ilyen magas az egyes részvételi formák ismertsége, akkor ez miért nem érződik a hazai civil aktivitáson. Az ok abban keresendő, hogy egy-egy dologról hallott, jobb esetben megtapasztalt információ nagyon messze áll a valós cselekvéstől. Ezt bizonyítják azok az adatok, amelyeket azoktól a válaszadóktól kérdeztünk, akik az előbbieken felsorolt egyes részvételi formákat ismerték. (2. ábra)

2. ÁBRA

Az egyes részvételi formákban résztvevők aránya az azokat ismerők között
(The proportion of the participants in different forms, who know those)

%

Forrás: Saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

Nem meglepő, hogy itt is az önkormányzati politikusok megválasztása és a népszavazás a két leggyakrabban említett részvételi forma. Az ábrából azt is láthatjuk, hogy az ismertségi szintektől eltérő mértékűek a részvételi arányok. Ennek az is oka, hogy egyes aktivitási formák bizonyos településeken ritkábban, vagy még egyáltalán nem fordultak elő. A helyi közvélemény-kutatásokon

keresztül nagy arányban mondanak véleményt a megkérdezett településeken élők. Csak ezt követi sorrendben a lakossági fórumokon való részvétel. Nagyságrendileg azonos mértékben vettek részt a közgyűlések nyilvános ülésein, illetve gyűjtöttek aláírásokat, petíciókat. A közmeghallgatásokon való részvétel nem terjedt el a lakosság körében, annak ellenére, hogy erre az önkormányzatokat jogszabály kötelezi és nem csak a lebonyolításról, hanem a meghirdetésről is időben kell gondoskodniuk.

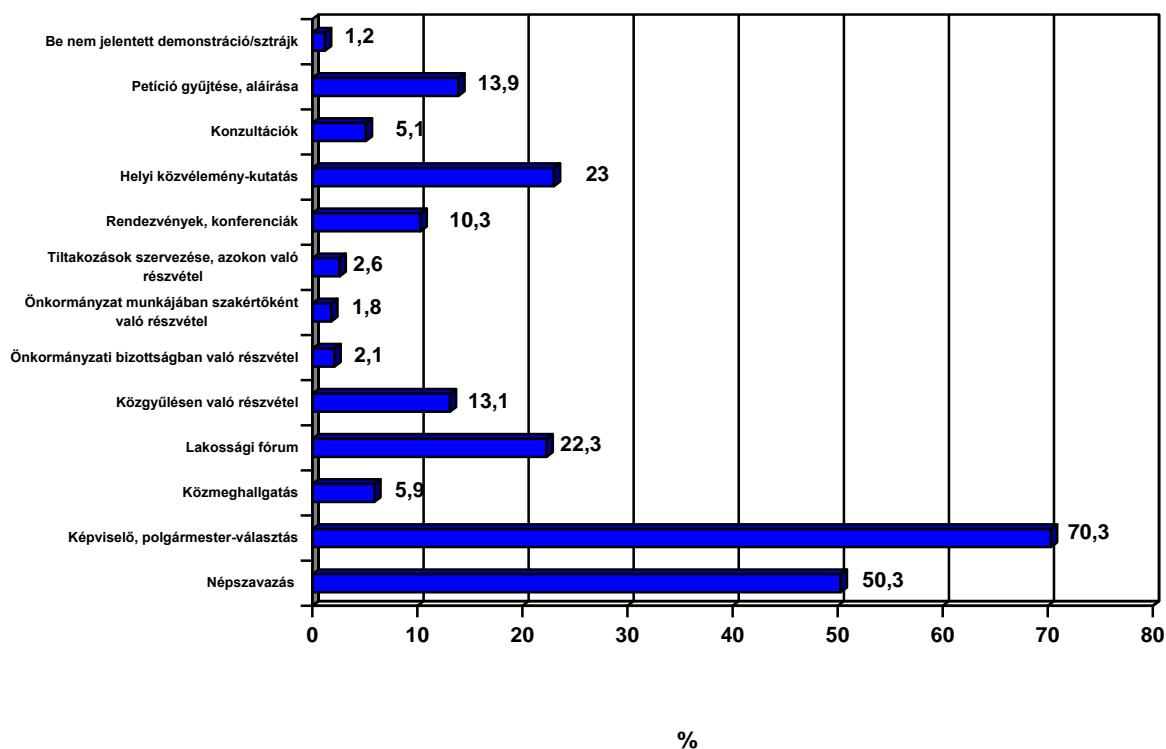
Az egyes válaszkategóriákat megjelölők mögött lévő demográfiai tulajdonságok is színesebbek, mint a fentebb említettek, bár itt is találunk hasonló „mintázatokat”. A leggyakrabban végzett részvételi formák (népszavazás, képviselő és polgármester választás, lakossági fórum) mögött, az azokat ismerők körében, hasonló demográfiai csoportokat találunk (40 évnél idősebbek, nők, szakmunkás és egyetemi végzettségűek; nyugdíjasok, egyéb inaktívak, 101-150 ezer forint havi jövedelemmel rendelkezők).

A még számottevő mértékben említett részvételi formáknál (rendezvények, közvélemény-kutatások, petíció gyűjtése) a korcsoporthoz tartozás mutat hasonlóságot (50-59 évesek), míg az iskolai végzettség szerint ezek a csoportok nagyon különböznek. Rendezvényeken, konferenciákon, elsősorban a diplomások vesznek részt; a közvélemény-kutatásokban az alap- és középfokú végzettségűek; míg a petíciók gyűjtésében a közép- és felsőfokú végzettségűek mutatkoztak az átlagot meghaladó mértékben aktívnak.

A valósághoz leginkább közelítő képet akkor kapjuk, ha a részvételi értékeket a teljes lakosságra vetítjük. (3. ábra) Ebből jól látszik, hogy az önkormányzati képviselők és a polgármester megválasztását gyakorolják csak nagy arányban az emberek. Ezen kívül a lakossági fórumokon és a helyi közvélemény-kutatásokban való részvétel emelkedik ki a felsorolásból. A petíciók gyűjtése és a közgyűlésen való részvétel a lakosság több, mint egytizede számára gyakorolt részvételi forma.

3. ÁBRA

Az egyes részvételi formákban résztvevők aránya a teljes mintában (N=5000)
(The proportion of the participants in different forms, total sample (N=5000))

Forrás: Saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

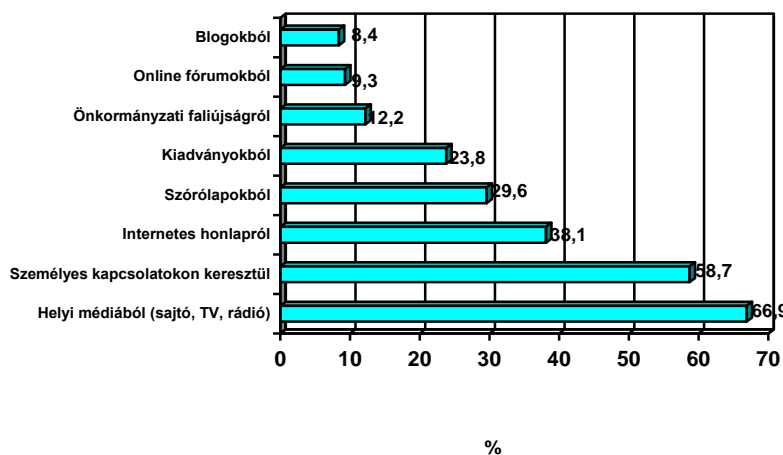
A minta specialitása miatt azonban számos eltérést találunk, ha a válaszadók demográfiai háttérében a lakóhely jellegét is vizsgáljuk. A legjelentősebb eltérést a nagyvárosok – környező kistéleplések viszonylatában találtuk. Ezen kívül eltérés mutatkozott a városkörnyéki települések között is a részvételi formákban. Csak a fejlett városkörnyékre jellemző részvételi formának tekinthetjük az önkormányzat munkájában szakértőként való részvételt; a tiltakozások szervezését, azokon való részvételt; a petíció gyűjtését, aláírását; a be nem jelentett demonstrációt, sztrájkot. Csak a fejletlen városkörnyékre jellemző az önkormányzati bizottságban való részvétel; valamint a rendezvények, konferenciák látogatása. Mindkét városkörnyékre egyaránt jellemző részvételi formák a népszavazás; a közmeghallgatás; a lakossági fórum; a helyi közvélemény-kutatás, véleménynyilvánító kérdőívek kitöltése; valamint a különféle konzultációk (civil fórumok; állampolgári tanács, részvételi költségvetés, jövőműhely, tudományos műhely).

A nagyvárosok esetében az egyes részvételi formákhoz kapcsolódó értékek nem tértek el jelentősen az ábrákban bemutatott, a teljes sokaságot jellemző értékektől. Kivételt egyedül Budapest esetében a közgyűléseken való nagyarányú részvétel jelent (28,4%).

A városokon belüli övezeteket tekintve már jóval sokszínűbb a részvételi térkép. Az önkormányzati választásokon és népszavazásokon való részvétel a belvárosi, az alacsony státuszú lakótelepi és a magas státuszú családi házas övezetekben a legmagasabb. A közmeghallgatások és a lakossági fórumok teljesen eltérő képet mutatnak. Míg az elsősre az alacsony státuszú városias, a magas státuszú kertvárosi és falusias jellegű övezetekben járnak kiemelkedő arányban, addig a másodikra a belvárosban, az alacsony státuszú lakótelepeken és a villanegyedekben. A legtöbb területen aktívnak a lakóparkokban élők bizonyultak, akik a rendelkezésre álló lehetőségek kétharmadával átlagot meghaladó arányban élnek. Az odaköltözés idejét tekintve az egyes részvételi formákban aktívak két markáns csoportban különülnek el. Az egyik az 1990 előtt a településre költöztek csoportja. Ők jellemzően a népszavazást, a lakossági fórumot, a közgyűlésen való részvételt és a petíció gyűjtését említették kiemelkedő arányban. A másik csoport a 2000 után, tehát az elmúlt 15 évben beköltöztek csoportja, akik az önkormányzati bizottsági üléseken, illetve a konzultációkon aktívak. A közmeghallgatásokon, a konferenciákon és az önkormányzati munkában szakértőként viszont mind a két előbb említett csoport átlagot meghaladó arányban vesz részt.

4. ÁBRA

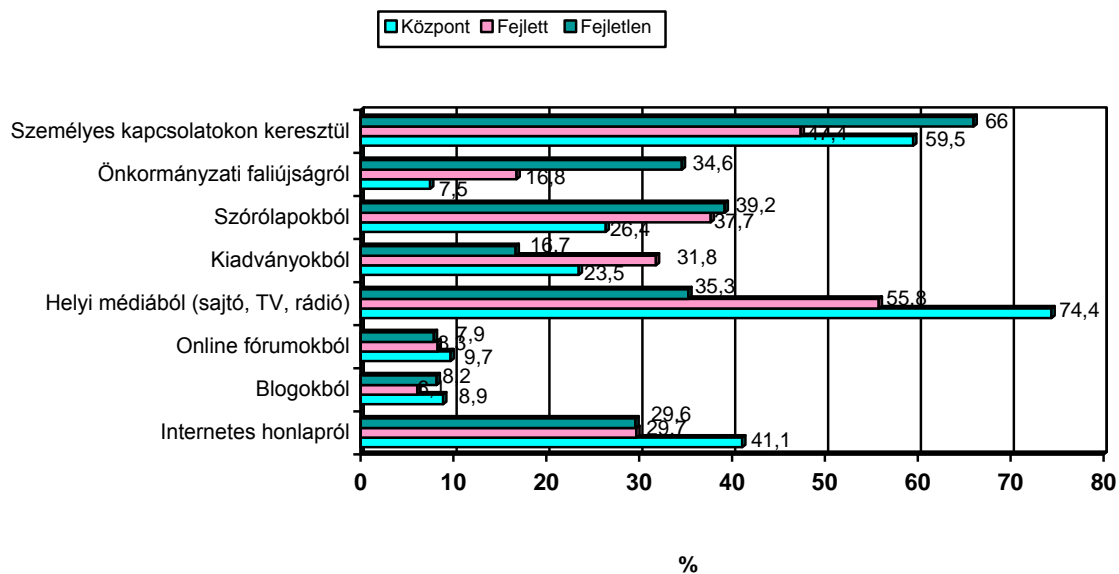
A helyi információk forrásai (N=5000)
(The local information sources (N=5000))

Forrás: Saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

Az előző eredményekből láthattuk, hogy nagyon éles különbség mutatkozik a hagyományos és az új részvételi formák között, nem csak a részvétel, hanem az ismertség tekintetében is. A társadalmi részvétel újabb formáinak ismertsége alapvetően nem olyan alacsony, mint amennyire a valós részvétel, mégis azt kell megfogalmaznunk, hogy alapvetően ezek a részvételi formáknak az egyik alapvető gátja a valós ismertség hiánya. Korábbi kutatások is igazolták már, hogy a helyi ügyek ismerete, az irántuk való érdeklődés mértéke alapvetően határozza meg a társadalmi részvétel mértékét. Az elmúlt két évtizedben helyi szintű kutatásokban vizsgálva ezt a kérdéskört mindig hasonló sorrend alakult ki. Most is a legnagyobb arányú említést a helyi média - nem különválasztva a rádiót, televíziót és a nyomtatott sajtót – kapta. (4. ábra) Ezt követték a személyes kapcsolatok (58.7%), amelynek mértéke mindig magas volt és ez a technika fejlődésével sem mutatott jelentős visszaesést. A harmadik helyre felzárkózott az internet (38,1%), amely mára megkerülhetetlen információforrássá vált, helyi szinten is. Ennél valamivel alacsonyabb, de még jelentős mértékű említéssel szerepelt két hagyományos, de helyi ügyekben jelentőségét megőrző tájékoztatási eszköz, a kiadvány (23,8%) és a szórólap (29,6%). Az önkormányzati faliújságok, az online fórumok és blogok a helyi informálódásban a minta egészét tekintve kisebb jelentőségűek maradtak.

5. ÁBRA
A helyi információk forrásainak területi különbségei (N=5000)
(Differences between local information sources in subregions (N=5000))

Forrás: Saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

A tájékozódás formái jóval változatosabb képet mutatnak a különböző területi bontásokban. (5. ábra) Nagyon jól látható a törésvonal a várostérségeken belül a központi városok, a fejlett és a fejletlen várostérségek között. Az előzetes várakozásoknak megfelelő mintázatot mutatja az ábra a helyi média, az internetes honlapok, illetve az önkormányzati faliújság és a szórólapok esetében. Az első két eszköz esetében a központi városokban a legnagyobb a használók aránya, a fejlett térségben kisebb és a fejletlenben még alacsonyabb szintű. Ezzel ellentétes a mintázat a másik két, hagyományos eszköz használatában, vagyis a fejletlen településeken a legnagyobb, a városokban a legkisebb a használók aránya. Az interneten belül az online fórumok és blogok használata annyira alacsony szintű, hogy ezen belül nem is alakult ki területi különbség. A kiadványok és a személyes kapcsolatok esetében a fejlett városkörnyéki települések kiugróan eltérő eredménye mutat érdekességet. A személyes

kommunikációban a „trendnek megfelelően” a nagyvárosoknál magasabb értéket vártunk volna. A területi különbségeket nézve a központi városok – beleértve Budapestet is – legjellemzőbb kommunikációs eszközei a helyi média, a személyes kapcsolatok és az internet. A városkörnyéki településeken az internet helyén még a szórólapok találhatók, és a fejletlen várostérségekben a helyi média és az önkormányzati faliújságok nagyságrendje alig tér el egymástól.

Az informálódás eszközeinek szociodemográfiai vizsgálatából az tűnik ki, hogy az internetes tájékozódást már nem befolyásolja az iskolai végzettség, hiszen az alapfokú végzettségűeken kívül mindenki használja. Sokkal inkább tűnik meghatározónak a kor, hiszen csak az 50 év alattiak között kiemelkedő arányú az internet használata. A helyi média használatában felülreprezentáltak a 60 év feletti korcsoportba tartozók. A kiadványokat, szórólapokat, önkormányzati faliújságot választók között átlagot meghaladó arányban fordultak elő a 60 év felettiak és a nők. A személyes kapcsolatokat helyi információk megszerzésére és cseréjére leginkább a 40-49 éves korcsoport tagjai, valamint a közép- és felsőfokú végzettségűek használják.

Az információforrások és a részvételi formák kapcsolatát két összefüggésben is vizsgáltam az adatok alapján. Először azt vizsgáltam, hogy az egyes információforrások mutatnak-e összefüggést a különböző társadalmi részvételi formák ismeretével. Az elemzések egyrészt igazoltak egy nem meglepő, már-már sztereotip állítást, miszerint azok, akik jobban tájékozottak, nagyobb arányban ismerik a különböző lehetőségekben. Ez néhány kivételtől eltekintve az összes válaszkategóriára nézve igaznak bizonyult. Az önkormányzati hirdető, faliújság néhány részvételi formával (tiltakozások szervezése; rendezvények, konferenciák; helyi közvélemény-kutatások; be nem jelentett demonstrációk) nem mutatott összefüggést, vagyis ezeknél ez a kommunikációs eszköz nem segítette elő a megismerést. Ezek a részvételi formák nem tartoznak az önkormányzat hatáskörébe, sőt esetenként esetleg épp az ő tevékenységük bírálatára jön létre, ezért nem meglepő, hogy ezek az információk nem jelennek meg az önkormányzatok hirdetőin.

A kommunikációs eszközökkel összefüggésben még érdekesebbnek tűnt annak vizsgálata, hogy milyen hatással vannak az adott társadalmi részvételi formába való bekapcsolódásra. Ebben a kérdésben is az az alapvető trend érvényesült, hogy ha valaki egy kommunikációs eszköz segítségével tájékozódott a helyi ügyekről, akkor nagyobb eséllyel vett részt a különböző participációs formákban. Ennél a tendenciánál, azonban jó néhány ellenpéldát is találtunk. Nem érvényesült az internet mozgósító hatása a népszavazás és a lakossági fórum esetében. Ez utóbbinál a helyi médiából való tájékoztatás sem mutatott összefüggést. Hasonlóképpen hatástalannak mutatkozott a helyi média a közgyűlésen való részvétel, a tiltakozások szervezése, a rendezvények, konferenciák látogatása; a helyi közvélemény-kutatásokban való részvétel esetében. Sőt úgy tűnik, hogy bizonyos esetekben, akik a helyi médiából tájékozódnak kifejezetten nem érdeklődnek egyes részvételi formák iránt. Ilyen összefüggést találtunk a helyi média és a közmeghallgatás, illetve az önkormányzati bizottságban való részvétel között, továbbá az internetes tájékozódás és a közgyűlésen való részvétel között. Ezeknek az összefüggéseknek lehet az a magyarázata, hogy az adott információforrások elegendő információt nyújtanak a helyi ügyekről és nem biztatnak, ösztönöznek az adott participációs formában való részvételre.

Összegzés

A társadalmi részvétel kérdéseit boncolgató empirikus vizsgálat eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a térbeli különbségek több kérdésben is kimutathatók voltak, de nem adnak kizárólagos magyarázatot az eltérésekre, ami más vizsgált témakörök elemzéséhez kapcsolódóan új elemzési kérdéseket és módszereket is felvetett.

Konkrét témánkat, a társadalmi részvétel megvalósulási lehetőségeit illetően azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált mintában a részvételi formák ismerete magas szintű. A városokat inkább a politikai aktivitások; a külvárost és a fejletlen városkörnyéket az információ szerzés és érdekartikuláció ismerete jellemzi.

A társadalmi részvételi formákba való bekapcsolódási lehetőségek közül a hagyományos formák dominálnak. A városok ebből a szempontból sem kezelhetők egy egységként. A fejlett városkörnyékek „radikálisabbak”, a fejletlenek kooperatívak. A kimutatható különbségek magyarázatánál meghatározó volt a településre költözés időpontja, ezen belül a rendszerváltás és az ezredforduló tűnik éles határvonalnak. Az első időpont, a rendszerváltás ideje, természetes határvonalnak tűnik, hiszen a társadalmi mobilitás teljesen más lehetőségei és formái voltak jellemzőek arra az időszakra.

A helyi társadalmi folyamatokkal kapcsolatos információszerzésben a város – városkörnyék csoportosítás egyben modernitás különbséget is jelent. Láthattuk, hogy a kommunikációs csatornák használata, illetve a másik oldalról azok fenntartása nagyon élesen elválik ebben a dimenzióban. Az informálódási szokásokban emellett nem az iskolai végzettség, hanem az életkor okoz jelentős különbséget. A modern technológiát is ugyanolyan mértékben használják alacsonyabb iskolai végzettségűek, mint a diplomások.

A területi különbségeket és az elmélethez való kapcsolódást is jól mutatja, hogy az a kérdésünk, amelyben a társadalmi részvételi módok megvalósulását vizsgáltuk, kirajzolta a legfontosabb határokat.

Csak a fejlett városkörnyékre jellemző részvételi módokként tudtuk meghatározni az önkormányzat munkájában szakértőként való részvételt; a tiltakozások szervezését, az azokon való részvételt; petíció gyűjtését, aláírását és a be nem jelentett demonstrációt, sztrájkot. Ezek a részvételi formák, bár vannak köztük ritkán alkalmazottak, de a szakirodalom szerint ezek mind a hagyományos participációs módok közé sorolódnak². Hasonlóképpen éles elkülönülést mutatnak azok az eszközök, melyek csak a fejletlen városkörnyékekre voltak jellemzők. Ez az önkormányzati bizottságban való részvétel; valamint a rendezvények, konferenciák. Ez utóbbi formák már a modern eszközök közül valók. A mindkét városkörnyékre jellemző népszavazás; közmeghallgatás; lakossági fórum; helyi közvélemény-kutatás, véleménynyilvánító kérdőívek kitöltése; konzultációk egyaránt tartalmaz modern és hagyományos eszközöket is. Itt is bizonyítottuk, hogy a városok nem kezelhetők egységként, hiszen a városok önmagukban az átlagtól nem tértek el jelentősen, nem mutattak különbségeket. Sokkal inkább a különböző részletezettségű, városokon belüli lehatárolások. Láthattuk, hogy pl. a részvételi formákról legjobban informált övezetek között a lakótelepek; az alacsony státuszú kertvárosi családi házas övezetek, a villanegyed és a lakóparkok szerepeltek.

Városi övezetek közötti különbségek kimutathatók voltak a részvételi formák alkalmazása során is a következő, legfontosabb területeken. A belvárosi, az alacsony státuszú lakótelepen, magas státuszú családi házas övezetben élők leginkább az önkormányzati választásokon, népszavazásokon; az alacsony státuszú városias, a magas státuszú kertvárosi és falusias jellegű övezetekben élők a közmeghallgatásokon; a belvárosi, az alacsony státuszú lakótelepen és a villanegyedekben élők lakossági fórumokon vesznek részt jellemzően.

A legtöbb területen aktívak a lakóparkokban élők voltak, akik a felsorolt részvételi lehetőségek kétharmadában valamilyen intenzitással részt vettek.

² Ploštajner, Zlata –Mendeš, Ivona (2005): Citizens Participation. In How to Improve Development on Local Level? Zagreb:Fridrich Ebert Stiftung, Zagreb Office, 97–113. – idézi Reisinger Adrienn: A társadalmi részvétel a helyi fejlesztéspolitikában Magyarországon – fókuszban a civil /nonprofit szervezetek; Civil Szemle 2012/1. 23-44.o.

Felhasznált irodalom

- Berki Márton: A társadalmi jól-lét általános fogalmának nagyváros-térségi kutathatósága, valamint a Stiglitz-modell nagyváros-térségi alkalmazhatóságának vizsgálata (Módszertani segédanyag), Budapest, 2014
- R. Inglehart, G. Catterberg: Trends in Political Action: The Developmental Trend and the Post-Honeymoon Decline; Institute for Social Research University of Michigan www.worldvaluessurvey.org/wvs
- Mózer Péter, Temesváry Zsolt: Társadalmi participáció fogalmi definiálása. 2013. Budapest. Kézirat; 3. o.
- Pánovics Attila: Régiós civil fejlesztési források felé – félúton. In. Stratégiák – civilek – politikák a Dél-Dunántúlon tanulmánykötet. Pécsi Zöld Kör, 2011.
- Reisinger Adrienn: Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel – elméleti megközelítések. Civil szemle, Budapest, 2009/4.
- Reisinger Adrienn: A társadalmi részvétel a helyi fejlesztési politikában Magyarországon – fókuszban a civil /nonprofit szervezetek; Civil Szemle 2012/1. 23-44.o.
- Sartori, Giovanni (1999): Demokrácia. Budapest:Osiris Kiadó.
- Sen, Amartya: A fejlődés mint szabadság. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Sen, Amartya: Az egyéni szabadság mint társadalmi elkötelezettség. Esély, Budapest, 1992/1.
- Szirmai V. (szerk.) (2009): A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs (320 p.)
- Dr. Szirmai Viktória: A komplex megközelítésű, vagyis a jól-lét alapú társadalmi versenyképesség kutatás koncepcionálisan megalapozott operacionalizálása. Kérdéskörök, dimenziók, Módszertani segédanyag. Budapest, 2013

THE MECHANISM OF THE PUBLIC PARTICIPATION IN NINE REGION IN HUNGARY – THE FIRST RESULTS OF AN EMPIRICAL RESEARCH ZOLTÁN FERENCZ

Our empirical research with a sample of 5000 persons, carried out in January 2014, was productive of the understanding the regional differences of the public participation in 9 large Hungarian cities and outskirt zones. We analysed the cities itselfs with the developed and underdeveloped settlements around the cities. It was learned, the knowledge level of the public participation forms was on high level in the population. The political activities characterized the cities in general; getting information and articulation of interests characterized the outparts and the underdeveloped urban periphery. The traditional forms of the public participation were dominant in the sample settlements. Neither the cities were not unities from this point of view. The developed urban periphery regions were more radical and the underdeveloped were more cooperative. The most important reason of the differences was the time when people move to the settlement. Two exact date came from the results. One is the time of the regime change in 1990, and the other one was the turn of the millenium. It was found the special characteristic of the different territorial units concerning the civil participation.